

PIIBLIALANE ÕPPEKIRJANDUS USUNDIÕPETUSES: MUDEL ANALÜÜSIMISEKS

Silja Härm

Usundiõpetust on Eesti koolides erinevate nimetuste all¹ õpetatud 1980. aastate lõpust alates. 2010. aastal kinnitatud riiklikus õppekavas on usundiõpetus valikaine². Küllap just seetõttu, et usundiõpetuse asend on olnud ebakindel ja seda pole riiklikus õppekavas kirjeldatud³, on ainekavadele vastavat õppekirjandust ilmunud vähe. Varasemaid soovituslikult kehtestatud ainekavu arvestavaid originaalõpikuid on koostatud vaid kaks⁴, üks õpik on koostatud 2010. aastal kehtima hakanud ainekavale tuginedes⁵. Küll on mitmekesisest õppekirjandust aastate vältel tõlgitud peamiselt inglise keelest, vähemal määral ka soome ja saksa keelest.

Käesolev artikkel käsitleb usundiõpetuse õppekirjanduse probleemistikku, keskendudes piibllialasele õppekirjandusele. Artiklis on esitatud mudel piibllialase õppekirjanduse analüüsimiseks ja seda kasutades on vaadeldud valikut vastavast eestikeelsest õppekirjandusest.

¹ Käesolevas artiklis on Eesti kontekstis kasutatud läbivalt nimetust „usundiõpetus“, nagu see on uutes üldhariduskooli õppekavades. Õppeaine varasem nimetus oli „religiooniõpetus“, mis on käibel ka rahvusvaheliselt ja annab õppeaine eesmärgid ja sisu paremini edasi.

² *Riigi Teataja* I 2010, 6, 22. Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 9. Valikaine „Usundiõpetus“. https://www.riigiteataja.ee/aktuilisa/1140/1201/1001/VV1_lisa9.pdf. 30. jaanuar 2012. *Riigi Teataja* I 2010, 6, 21. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 8. Valikaine „Usundiõpetus“. https://www.riigiteataja.ee/aktuilisa/1140/1201/1002/VV2_lisa8.pdf 30. jaanuar 2012.

³ Olga **Schihalejev**, „Sissejuhatus“ – *Põhikooli valikaine usundiõpetus*. Koost Olga Schihalejev. 2010. <http://www.oppekava.ee/index.php/Usundi%C3%B5petus/Sissejuhatus> 30. jaanuar 2012.

⁴ Toomas **Jürgenstein**, *Piibliõpik ja dogmaatika alused* (Tallinn: Koolibri, 1997); Toomas **Jürgenstein**, Riina **Ruut**, Tiina-Erika **Friedenthal**, *Kiriku ajalugu ja tänapäev. Kristlik eetika* (Tallinn: Koolibri, 1999).

⁵ Toomas **Jürgenstein**, Olga **Schihalejev**, *Usundimaailma suured küsimused. Ideed. Kogemused. Arvamused. Vastused. Gümnaasiumi usundiõpetuse õpik* (Tallinn: Koolibri, 2011).

ÕPPEKIRJANDUSE HINDAMISE ÜLDISED KRITEERIUMID

Erinevate õppeainete ja kooliastmete õpikud erinevad oma eesmärkide ja sisu poolest. Seepärast tuleb õppekirjanduse hindamise karakteristikud erinevatele kooliastmetele ja õppeainetele eraldi välja töötada ning sealjuures peaksid need sisaldama nii üldisi kui ka ainespetsiifilisi aspekte.⁶ Silmas pidades usundiõpetuse eripära, võib õppekirjanduse kvaliteedi hindamise üldised karakteristikud jagada kolme rühma: õppesisu valiku alused, õppesisu teostatavus ja õppesisu esitamine. Esimese rühma juures on oluline õppekirjanduse sisu vastavus õpetamise eesmärkidele. Üldhariduskoolis on õpetamise eesmärgid määratud riikliku õppekava ja ainekavadega. Eriti tõlgitud õppematerjalide puhul on vaja jälgida, et õppesisu oleks kooskõlas õpilaste kultuurikontekstiga.

Õppesisu teostatavuse iseloomustamise keskmes on õppesisu eakohasus ja vajadus arvestada õpilaste eelnevate teadmistega. Need karakteristikud sõltuvad iga õppeaine eripärast ja aine õpetamise mahust. Kuna religiooniõpetus on valikaine ja selle kursuste hulk erineb kooliti, on õpilaste teadmised ebahühtlased. Seega vajavad selle rühma karakteristikud eraldi pikemat käsitlemist ja jäävad käesolevas artiklis kõrvale. Kolmanda rühma, õppesisu esitamise karakteristikud iseloomustavad teksti mõistatavust, õpikute struktureeritust, kujundust ja illustratsioone. Need karakteristikud ei sõltu nii tugevalt aine eripäradest kui kahe esimese rühma omad.

USUNDIÕPETUSE ÕPPEKIRJANDUSE HINDAMISE AINEPÕHISED ERIPÄRAD

Usundiõpetuse eripäraks on see, et ühe ja sama ainenimetuse – või ka erinevate ainenimetuste – taga võib olla suur erinevus aine sisus ja eesmärkides, nt teatud usuliste veendumuste äratamine, teadmiste jagamine eri religioonide kohta, kaasaaitamine ajaloolise ja kultuurilise konteksti paremale mõistmisele jne. Sellest tulenevalt erinevad ka usundiõpetuse ainekavad ja õppekirjanduse sisu raskuspunktid. Usundiõpetuse kirjan-

⁶ Jaan **Mikk**, *Textbook. Research and writing* (Frankfurt am Main: Lang, 2000), 22 jj.

duse hindamise ainepõhised karakteristikud sõltuvad sellest, millise usundiõpetuse mudeliga on tegemist.

Kuigi usundiõpetusi on süstematiseeritud mitmeti, võttes aluseks erinevaid tunnuseid, nt korraldusliku külje, on usundiõpetuse mudelid keerule line liigitada.⁷ Tavaliselt tehakse vahet konfessionaalsel ja mittekonfessionaalsel usundiõpetusel.⁸ Esimesel juhul seotakse usundiõpetus kindla denominatsiooniga, teisel juhul seatakse eesmärgiks erinevate religioonide tundmaõppimine. Ent see lihtsustamine võib toita eelarvamusi ja stereotüüpe.⁹ Usundiõpetuse kui õppeaine eesmärgid sõltuvad selle laadist. Seega on usundiõpetuse õppekirjanduse hindamise karakteristike loomisel keskne küsimus, millise usundiõpetuse laadiga on tegemist. Järgnevalt vaatlen Eesti usundiõpetuse ainekavu, taustaks John Hulli briti religiooniõpetuse¹⁰ traditsioonil põhinev ja Hans-Georg Ziebertzi saksa traditsioonil põhinev käsitlus, mõlemad lähtuvad religiooniõpetuse vaatlusel õppeaine eesmärkidest.

JOHN HULLI RELIGIOONIÕPETUSE MUDELITE LIIGITUS

John Hull keskendub religiooniõpetuse mudelite süstematiseerimisel religiooniõpetuse eesmärkidele ja jagab praegused mudelid kolmeks: õppimine religiooni suunas (*education into religion*), õppimine religiooni kohta (*education about religion*) ja õppimine religioonist (*education from religion*). Õppimist religiooni suunas kirjeldab Hull olukorrana, kus religiooniõpetuse ainekava hõlmab ühteainust religioosset traditsiooni. Õpilastelt oodatakse, et nad suhtuvad sellesse religiooni kui õigesse ning

⁷ Olga **Schihalejev**, *From Indifference to Dialogue? Estonian Young People, the School and Religious Diversity* (Münster, New York, München, Berlin: Waxmann, 2010), 63.

⁸ Jean-Paul **Willaime**, „Different Models for Religion and Education in Europe“ – *Religion and Education in Europe*. Eds. Robert Jackson, Siebren Miedema, Wolfram Weisse, Jean-Paul Willaime (Münster, New York, München, Berlin: Waxmann, 2007), 60.

⁹ Peter **Schreiner**, „Religious Education in the European Context“ – *Religious education in Europe: situation and current trends in schools*. Eds. Elza Kuyk, Roger Jensen, David Lankshear, Elisabeth Löh Manna, Peter Schreiner (Oslo: IKO Publishing House, 2007), 11.

¹⁰ Siinses seoses on kasutatud nimetust „religiooniõpetus“, nii nagu see eestikeelses terminoloogias käibele on tulnud.

õpivad selle kohaselt elama. Hull kirjeldab seda kui religiooni õpetamist seestpoolt.¹¹ Õppimist religiooni suunas ehk õpilaste viimist ühte usulisse traditsiooni ei nähta enamikus Euroopa maades enam mitte riigikoolide, vaid perekondade ja religioosete kogukondade ülesandena.¹² Eesti ainekavad ei anna võimalust õppimiseks religiooni suunas, kuna usundiõpetust ei mõisteta neis „ühegi kiriku, koguduse ega usulise ühenduse kuulutustööna“¹³.

Õppimine religiooni kohta keskendub religioonialastele teadmistele ja hõlmab tihti religioonide ajalugu. Eesmärgiks on vältida indoktrineerimist ja mingi konkreetse religiooni eelistamist. Hull märgib, et siin õpetatakse religiooni väljastpoolt vaadates, ja toob näiteks, et mõnes Ameerika keskkoolis õpetatakse Piiblit kui kirjandusteost, mitte kui religioosset raamatut või teatud usukogukonna pühakirja. Hull toob sellise lähenemise puudusena välja, et see ei haaku maailmaga, milles õpilane elab, ning aitab vähe kaasa õpilaste otsingutele moraalsete ja spirituaalsete väärtuste vallas. Ent ta loodab, et õppimisel religiooni kohta on oma osa religioosse sallimatuse ennetamisel ja avalikkuse vabastamisel negatiivsetest stereotüüpidest religioonide kohta, kuna see aitab religioosseid fenomene kriitiliselt tõlgendada.¹⁴

Rõhuasetus õppimisele religiooni kohta ilmneb ka Eesti ainekavades. Õppeaine kirjelduses on näha religiooniloolist lähenemist:

Religioonide ja maailmavaadete tundmaõppimine peab lähtuma tasakaalustatud teaduslikust käsitlusest. Usundiõpetuse tundides õpitakse tundma religioonide mitmekesisist pärandit ning tänapäeva nii positiivsetes kui ka probleemsetes ilmingutes.¹⁵

Õppimine religiooni kohta tuleb eriti ilmsiks õpitulemuste kirjeldustes, kus näiteks esimeses kooliastmes on kasutatud sõnu nagu „toob näiteid, nimetab, kirjeldab, selgitab, tunneb“. Nii on kirjas, et õpilane „...toob näiteid religiooniga seotud esemete, tekstide, toimingute, sündmuste ja pai-

¹¹ John M. Hull, „The Contribution of Religious Education to Religious Freedom: A Global Perspective“. <http://www.johnmhull.biz/International%20Association%20for%20Religious%20Freedom.html> 31. jaanuar 2012.

¹² Schreiner, „Religious Education in the European Context“, 9.

¹³ Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21.

¹⁴ Hull, „The Contribution of Religious Education to Religious Freedom“.

¹⁵ Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21.

kade kohta; toob näiteid erinevatest religioosetest traditsioonidest pärit lugude kohta¹⁶.

Kolmanda mudelina kirjeldab Hull õppimist religioonist. Sarnaselt õppimisega religiooni kohta säilitatakse siin rangelt distants õpilaste ning religioonide sisu vahel, kuid õppesisu moodustab pigem õpilast ümbritsev maailm kui religiooni sisemine struktuur. Sellise religiooniõpetuse eesmärgiks on aidata kaasa õpilase moraalsele ja spirituaalsele arengule. Kui esimese kahe religiooniõpetuse mudeli puhul õpetatakse religiooni religiooni enda pärast – kas usuna, mille juurde lapsi tuua, või millenagi, mis on väärt kriitilist uurimist –, siis kolmanda mudeli puhul on keskmes lapsed kui õppijad.¹⁷ Ka Eesti ainekavad seavad keskmesse õpilaste endi kogemuse ja lähema keskkonna:

Usundiõpetuse õppematerjal seostatakse õpilaste varasemate teadmiste ja kogemustega; tähtis on tutvuda kodukoha ja sealsete religiooniga seotud kultuuriväärtustega ning luua seoseid õpilaste küsimuste ja probleemidega. Soovitav on kaasata õpilasi usundiõpetuse töökava koostamisse.¹⁸

Seega pakuvad usundiõpetuse ainekavad võimalust nii õppimiseks religiooni kohta kui ka õppimiseks religioonist. Kumb neist saab ülekaalu, võib sõltuda suurel määral õpetajast ja kasutatavatest õppematerjalidest.

HANS-GEORG ZIEBERTZI RELIGIOONIÕPETUSE MUDELITE LIIGITUS

Ziebertz lähtub seisukohast, et on võimalik eristada haridust laiemas mõttes, religiooniõpetust (*religious education*), kristlikku religiooniõpetust (*christian religious education*) ja katehheesi (*catechesis*)¹⁹. Ükski neist kolmest viimasest, religiooniga seotud õppimise vormist pole Ziebertzi arvates tähtsam kui teised. Kõik kolm on vajalikud, seejuures võib neid

¹⁶ Riigi Teataja I 2010, 6, 22.

¹⁷ Hull, „The Contribution of Religious Education to Religious Freedom“.

¹⁸ Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21.

¹⁹ Hans-Georg Ziebertz, *Religious Education in a Plural Western Society. Problems and Challenges* (Münster; Hamburg; London: LIT, 2003), 83.

vaadelda nii iseseisvate kui ka üksteist täiendavatena.²⁰

1. Religiooniõpetus ei keskendu Ziebertzi järgi ainult ühele usulisele traditsioonile, vaid ühiskonnale laiemalt. See keskendub elu eksistentiaalsele dimensioonile ja võimaldab näidata, kuidas erinevates vormides transtsendentaalsed küsimused on keskpunktis muusikas, filmis ja kirjanduses, ent ka filosoofias, meditsiinis ja füüsikas, nagu need on kesksed maailmavaadetes ja religioossetes traditsioonides.²¹ Eesti ainekavade õppeaine kirjeldustes on samuti esile toodud, et erinevate religioonide ja maailmavaadete tundmaõppimine „loob võimalusi tegeleda eksistentiaalsete küsimustega“²².

2. Kristlik religiooniõpetus keskendub traditsioonile, milles tuleb nähtavale spetsiifiline suhtumine viimselt olulisse, kasutades seejuures erilist sümbolite süsteemi ühe kogukonna kontekstis. Religioon ilmneb alati mingi kindla religioosse traditsiooni kontekstis. Kristlik religiooniõpetus ei ole Ziebertzi meelest midagi täiesti erinevat teistest haridusmudelitest, vaid jagab nendega vastutust hariduse kui terviku eest. Ziebertz tuletab ka meelde, et kristliku religiooniõpetusega tegelejalatel ei ole religiooniõpetuse monopoli.²³ Seega eraldab Ziebertz selgelt kristliku konteksti religiooniga seotud õppimises. Eesti ainekavades on sellisest religiooniõpetusest distantseeritud, kuna neis „ei käsitleta ühtki maailmavaadet õpilastele normatiivsena“ ja neis ei ole ka kristlusega seotud teemad mahu poolest eelistatud olukorras.²⁴

3. Katehheesi mõttena näeb Ziebertz sügavat süüvimist kristlikku usu traditsiooni ja kindlasse religioossesse kogukonda. Katehhees on seega Ziebertzi arvates kristliku religiooniõpetuse ühe aspekti kitsam mõistmine ja ta leiab, et seda ei saa kooli religiooniõpetuselt tänapäeval nõuda.²⁵ Eesti ainekavades on rõhutatud, et usundiõpetuse „ülesanne ei ole juhatada õpilasi mingi kindla religiooni juurde“²⁶.

²⁰ *Ibid.*, 86 jj.

²¹ *Ibid.*, 86.

²² *Riigi Teataja* I 2010, 6, 22; *Riigi Teataja* I 2010, 6, 21.

²³ Ziebertz, *Religious Education in a Plural Western Society*, 87.

²⁴ *Riigi Teataja* I 2010, 6, 22; *Riigi Teataja* I 2010, 6, 21.

²⁵ Ziebertz, *Religious Education in a Plural Western Society*, 87 jj.

²⁶ *Riigi Teataja* I 2010, 6, 22; *Riigi Teataja* I 2010, 6, 21.

Ziebertzi eripära on see, et ta peab silmas haridust kui tervikut ega vastanda erinevaid religiooniga seotud õppimise vorme. Ziebertz leiab, et religiooniõpetuses, kristlikus religiooniõpetuses ja katehheesis on õppimise eesmärgid seatud erinevalt.²⁷ Ta kirjeldab neis eesmärkides nelja üksteist täiendavat, kuigi mitte võrdset tähtsat dimensiooni: õpetus, spirituaalne areng, usukogukond ja transformatsioon.²⁸

1. Õpetuses on korraldatud teadmised religioonist üldiselt ja põhjalikumalt kristlikust religioonist. Ziebertz rõhutab, et isegi kui õpilased ei sotsialiseeru kristlikusse kirikusse, tuleb neile luua eeldused mõista läänemaailma kultuurilis-religiooset alust, mida on olulisel määral mõjutanud kristlus. Nüüdisaegses ratsionaalselt struktureeritud maailmas on religioosse õpetuse sihiks tulevased täiskasvanud tunnetuslikult nõnda ette valmistada, et nende isiklik religioossus areneks sarnaselt nende üldise arenguga ega peetuks lapse tasemel ning et nad suudaksid asjakohaselt tajuda ja hinnata reaalsuse religiooset dimensiooni.²⁹

2. Spirituaalse arengu tulipunktis on isik või pigemini sisemine mina. Spirituaalsus ei ole enam piiratud kristliku religiooniga. Ziebertzi arvates on tänapäeval kergem rääkida spirituaalsusest, kuna enamik inimesi on nüüd teadlikud, et nad otsivad oma elu pöördepunkti, tahavad leida oma sisemist mina ning seletada elu ja saada sellesse suunda ja korda. Need otsingud toimuvad religiooni valdkonnas.³⁰

3. Sotsiaalse sidususe seisukohast rõhutab Ziebertz, et religiooni tundmaõppimises on kogukonnal ikka veel suur tähtsus. Ta toob esile, et ühest küljest on religioosne identiteet interaktsiooni resultaati, mis aga eeldab grupi olemasolu. Teisest küljest on religioon alati seotud kogukonnaga, eluvaadete ja uskumuste, väärtuste ja normide jne moodustumisega. Integratsioon kogukonna sees toimub osalemise kaudu ja kogukonna sidemeid pühitsetakse rituaalide abil.³¹

4. Kristlikust traditsioonist ei saa Ziebertzi arvates lahutada transformatsiooni aspekti, kuigi muudes religioonides pole see ilmtingimata samaväärselt oluline. See dimensioon asetab keskpunkti isikliku tead-

²⁷ Ziebertz, *Religious Education in a Plural Western Society*, 83.

²⁸ *Ibid.*, 89-91.

²⁹ *Ibid.*, 89 jj.

³⁰ *Ibid.*, 90.

³¹ *Ibid.*, 90 jj.

likuks saamise faktist, et kristlik religioon julgustab inimesi virguma ja arendama oma potentsiaali maailma korrastamiseks ning võtma vastutust enese ja teiste ees.³²

Ziebertz vaatleb haridust kui tervikut. Seejuures eristab ta religiooniga seotud õppimise juures antropoloogilist, ühiskondlikku, teoloogilist ja kiriklikku mõõdet.³³ Eesti usundiõpetuse ainekavad keskenduvad vaid kahele esimesele. Ziebertzi käsitluse eripära on ka see, et ta liidab õppimise kognitiivse ja spirituaalse mõõtme ning lisab juurde veel kaks religiooni jaoks olulist dimensiooni – sotsiaalse sidususe ja transformaatiivsuse. Oluline on, et ta mõnab nende erinevat tähtsust religiooniga seotud õppimise erinevates vormides. Eesti usundiõpetuses, kui see kaldub Hulli terminit kasutades õppimisse religiooni kohta, võib õpilase spirituaalne areng jääda piisava tähelepanuta. Kõige enam annavad ainekavad võimaluse keskenduda õpilase kognitiivsele arengule. Selle mõistmisele, et religioonis on oluline ka sotsiaalne sidusus, võivad kaasa aidata usundiõpetuse tundide õppekäigud erinevate religioosete gruppide ja kristlike koguduste juurde. Transformatsiooni dimensiooni ei saa päriselt kõrvale jätta ka usundiõpetuses, kuigi see on olulisem kindlas religioosses traditsioonis juurdunud õppimisel. Kõiki õppimiseesmärkide nelja dimensiooni võiks toetada õppekirjandus.

PIIBLITEEMADE KÄSITLEMINE USUNDIÕPETUSES

Nagu usundiõpetuse õpetamisel tervikuna on ka piiblitekstide käsitlemisel oluline teadvustada õpetamise eesmäärke. Usundiõpetuse ainekavade õppeaine põhjenduses on küsimusele, miks tuleks Piiblit koolis käsitleda, kaks võimalikku vastust. Esiteks aitab religioonialane haritus mõista maailma kultuuripärandit³⁴. Kristlus on raamatureligioon ja seepärast on piiblitekstidega tegelemine usundiõpetuse loomulik osa. Ent see ei ole piisav põhjus Piiblit usundiõpetuses käsitleda, sest Piibliga seotud teemasid tuleb paratamatult vähem või rohkem puudutada ka Euroopa ajaloo ja kultuurilooga seotud õppeainetes.

³² *Ibid.*, 91.

³³ *Ibid.*, 91 jj.

³⁴ *Riigi Teataja* I 2010, 6, 22; *Riigi Teataja* I 2010, 6, 21.

Teiseks on usundiõpetuse ainekavades kirjas „Eesmärk on valmistada õpilasi ette eluks pluralistlikus ühiskonnas ning maailmas, kus tuleb kokku puutuda erinevate religioonide ja maailmavaadete esindajatega“.³⁵

Kristlased moodustavad Eestis küll väikese protsendi kogu elanikkonnast, kuid on siiski kõige arvukamalt esindatud religioon³⁶. Seega on vajalik, et ka need, kes end kristlastena ei määratle, tunneksid kristlikku pühakirja, et ühiskonnas tekiks asjalik dialoog kristlastega ja kristlike kultuurimärkide üle.

Millise tekstina tuleks sellest lähtuvalt Piiblit üldhariduskoolis ja kitsamalt usundiõpetuses käsitleda? Gertrud Yde Iversen tõstatab küsimuse piibliteksti autoriteedi kohta Taani mittekonfessionaalses religiooniõpetuses ja toob välja, et piiblitekstid on autoriteetsed tekstid kahes tähenduses. Neil on kultuuriline ja religioosne autoriteet. Piiblitekstid on kultuuriliseks autoriteediks, kuna need on iidsete tekstid, mis on mõjutanud kultuuritraditsioone läbi sajandite.³⁷ Piibel on ilmselt enam kui ükski teine tekst inspireerinud lääne kirjandust, kunsti ja muusikat. See mõju on olnud mitmekesine. Näiteks pole Piibel olnud „mitte üksi süžeede, motiivide, tüpaažide, vaid ka ütluste, fraseologismide, metafoorsete jm kujundite tähtis allikas“³⁸. Seega oleks Piiblit vaja tunda ka neil, kellele on jäänud täiesti võõraks need uskumused, millest see tekst on välja kasvanud.

Kuid kristlaste ja kristlike kirikute jaoks on Piibli tekstidel ka religioosne autoriteet. Need on ristiusu, kristliku eetika ja maailmavaate jaoks keskse sisuga tekstid, mis pretendeerivad tõe kõnelemisele Jumala kohta.³⁹

Mittekonfessionaalse usundiõpetuse ainekava eeldaks esmapilgul tegelemist ainult Piibli kui kultuurilise autoriteediga. Selle juures võib ent küsida, miks üldse peaks õpetama Piiblit usundiõpetuses ja mitte kirjan-

³⁵ *Ibid.*

³⁶ 2000. aasta rahva ja eluruumide loendus. IV, Haridus. Usk (Tallinn: Statistikaamet, 2002), 17.

³⁷ Gertrud Yde Iversen, „Engaging with Biblical Texts in Religious Education. Reflections from a Danish point of view” – *Religious Education and Christian Theologies. Some European Perspectives*. Eds. Peter Schreiner, Gaynor Pollard, Sturla Sagberg (Münster: Waxmann, 2006), 53.

³⁸ Arvo Krikmann, „Piibel kui ütluste allikas” – *Keel ja Kirjandus*, 5 (1996), 286.

³⁹ Iversen, „Engaging with Biblical Texts in Religious Education”, 53.

dust, kunsti, muusikat jt kultuurivaldkondi käsitlevates tundides. Kuid usundiõpetuse ainekava osaks on ka maailmareligioonide tundma õppimine⁴⁰ ja seega käsitletakse Piiblit kui kristlaste pühakirja teiste usundite pühakirjade hulgas. Multireligioosne ühiskond ja meedia kaudu õpilasteni jõudev pluralistlik maailm annab põhjuse pöörata usundiõpetuses tähelepanu mitte ainult piibililugudele ja nende kasutamisele lääne kultuuris, vaid ka Piiblile kui kristlaste jaoks pühale tekstile. Kristlased moodustavad osa ühiskonnast, nagu on osa ühiskonnast ka teiste religioonide esindajad ja mitteusklikud.

Iverseni arvates tuleb multireligioosse ja -kultuurilise ühiskonna keerukuse tõttu usundiõpetuses tegelda Piibli mõlema autoriteetsuse avaldustega. Sama kehtib teiste religioonide pühakirjade kohta. Usundiõpetus peaks tegelema Piibli, Koraani või mõne teise religioosse tekstiga kui kanoonilise tekstiga religiooni jaoks ja kultuurikoodi jaoks, mida see tekst on mõjutanud.⁴¹

Järgnevalt viitan võimalustele, kuidas Piiblit usundiõpetuses ja/või teistes õppeainetes käsitleda kultuurilise ja religioosse autoriteedina, ja nende kahe käsitluse seosele. Piibel on meie kultuuriruumi üks olulisi alustekste ja sellega tutvumine peaks loomuliku osana kuuluma kooli õppekavasse.⁴² Piibel kultuuri alustekstina on ühelt poolt tugevasti mõjutanud ja mõjutab siiani kultuuri ja kunsti. Teiselt poolt kannab see tekst väärtusi, mis kujundavad praeguseni meie elu.

Piiblit on võimalik käsitleda ka ainuüksi selle kirjalikust väärtusest lähtudes. Kahtlemata saab seda teha usundiõpetuses, ent rahvaluule tekstivaliku all on piibililood kirjanduse ainekavas olemas nii põhikooli II kui ka III kooliastmes⁴³. Gümnaasiumi kirjanduse ainekava järgi sisaldab kohustuslik kursus „Kirjandus antiigist 19. sajandini“ teemat „Piibel kui kirjanduse alustekst“⁴⁴. Mark Pike juhib tähelepanu, et Piibli käsitlemine

⁴⁰ Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21.

⁴¹ Iversen, „Engaging with Biblical Texts in Religious Education“, 53 jj.

⁴² Pille Valk, „Piibli tõlgendamisest ehk Lühike õpetus, kuidas hoiduda kirvega kure püüdmisest“ – *Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi Aastaraamat, 4. Kirjandusest. Piiblist Internetini*. Koost ja toim Piret Joalaid (Tallinn: Eesti Emakeeleõpetajate Selts, 2008), 23.

⁴³ Riigi Teataja I 2010, 6, 22. Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. <https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275422> 30. jaanuar 2012.

⁴⁴ Riigi Teataja I 2010, 6, 21. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 1. Ainevaldkond „Keel

maailmakirjanduse osana võib mõjutada õpilaste spirituaalset arengut usutunnistusest olenemata. Piibel ei pea seejuures õpilaste spirituaalsust arendama tingimata kristluse poole.⁴⁵

Kirjandusõpiku is on Piibel küll tutvustamist leidnud, kuid pikemalt pole selle kujunemist ega piibililugusid käsitletud.⁴⁶ Ent kirjandustundides võib Piibel käsitlemata jääda ka põhjustel nagu „õpilaste ülikriitiline hoiak, mis kogemusteta õpetajat hirmutab, ajapuudus või tunneb õpetaja, et vajalikest teadmistest jääb napiks“⁴⁷. Üllatavam on tõsiasi, et kuigi nii Suurbritannias kui Ameerika Ühendriikides on Piibli käsitlemine kirjandusteosena seaduslik ja kindlasti ka hariduslikest motiividest lähtudes põhjendatud, loetakse sealgi seda riiklikes koolides harva. Ometi on need maad Piiblist tugevalt mõjutatud.⁴⁸

Piiblit on võimalik koolis käsitleda ka kultuurilise autoriteedina, mis on mõjutanud ja mõjutab meie elu väärtuste kandjana. Piiblit sellisena käsitledes on võimalik uurida konteksti, milles need väärtused kujunesid. Piibel kogu lääne ühiskonna väärtuste kujundajana on mõjutanud ka neid, kes ei ole kristlased. Piiblit kui väärtusi kandvat teksti saab uurida ja tõlgendada samade (kirjanduskriitiliste) vahenditega nagu iga teist vana teksti. Piiblit kui väärtushinnanguid mõjutanud teksti võiks käsitleda usundiõpetuses, kuid õppekavad annavad selleks teisi võimalusi. Näiteks gümnaasiumis on sotsiaalainete valdkonna juures läbiva teema „Väärtused ja kõlblus“ all märgitud ka „erinevate väärtussüsteemide ning nende seoste tundmine ajaloolis-kultuurilises kontekstis, religiooni ja maailmavaatega seoses“⁴⁹.

Ent Piibli kaalukus väärtuste kujundajana püsis suuresti Piibli kui pühakirja autoriteedil. Nii on Piibli kui kultuurilise autoriteedi ja Piibli

ja kirjandus“. <https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275399> 30. jaanuar 2012.

⁴⁵ Mark A. Pike „Belief as an Obstacle to Reading: the case of the Bible?“ – *Journal of Beliefs and Values*, 2/24, 2003, 163.

⁴⁶ Vt nt Anne **Nahkur**, *Kirjandus antiigist renessansini. Gümnaasiumiõpik* (Tallinn: Koolibri, 2005), 67-69.

⁴⁷ Valk, „Piibli tõlgendamisest“, 23.

⁴⁸ Pike, „Belief as an Obstacle to Reading“, 156.

⁴⁹ *Riigi Teataja I* 2010, 6, 21. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 5. Ainevaldkond „Sotsiaalained“. <https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275403> 30. jaanuar 2012.

kui religioosse autoriteedi käsitlemine omavahel tihedalt seotud. Northrop Frye, kes nimetab Piiblit suureks koodiks, leiab, et kirjanduslik lähenemine Piiblile ei ole iseenesest vale, sest „ühelgi raamatul ei saa olla nii erilist kirjanduslikku mõju, kui sel poleks kirjanduslikku väärtust. Kuid Piibel on ilmselgelt „rohkem“ kui kirjandusteos“⁵⁰.

Kuna Piibel on tekstikogum, siis on seda võimalik ka mitmel viisil tõlgendada. Piibel on avatud paljudele, ka võistlevatele interpretatsioonidele.⁵¹ Piibli tõlgendamine ei ole olnud meelevaldne, vaid on kasvanud välja ajastu probleemidest ja ootustest.⁵² Iversen pakub Taani mittekonfessionaalse usundiõpetuse põhjal välja kolm põhikriteeriumi, millele peab vastama üldhariduskoolis piiblitekstidega tegelemise nüüdisaegne metodoloogia. Esiteks peab see säilitama erinevuse piiblitekstide maailma ja reaalsuse vahel ning selgitama, kui mõõtuandvatena võib piiblitekste võtta. Teiseks peab see tunnistama lapse põhjapanevat õigust iseseisvale religioossele arengule. Kolmandaks peab see arendama tolerantset suhtumist ja dialoogi erinevate uskumuste ja religioosse taustaga inimeste vahel.⁵³ Piiblitekstide tõlgendamisele koolis on traditsiooniliselt aluseks ajaloolis-kriitiline analüüs ja teised ülikoolide piiblikesegeesi meetodid ning religiooniõpetaja peab seega tundma piiblitekstide ajalugu ja valdama hermeneutilisi oskusi.⁵⁴

Niisiis sõltub Piibli käsitlemine usundiõpetuses sellest, millist laadi usundiõpetusega on tegemist. Konfessionaalses usundiõpetuses võib Piibli interpreteerimise aluseks olla piibellik päästelugu. Mittekonfessionaalses usundiõpetuses tuleneb koolis kasutatav piiblitõlgendus nüüdisaja sekulaarsest ühiskonnast ja seega on sobiv ajaloolis-kriitilisel lähenemisel põhinev piiblitekstide kriitilis-analüütiline refleksioon. Religiooselt haritud õpilane ei peaks mitte ainult tundma peamisi piiblitõlgendusi ja piiblitõlgenduse viise, vaid ka oskama näha Piiblit kui üht pühakirja teiste pühakirjade hulgas.

⁵⁰ Northrop Frye, *The Great Code. The Bible and Literature* (Toronto: Academic Press Canada, 1983), XVI.

⁵¹ Christoph Levin, *The Old Testament. A Brief Introduction* (Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2005), 175.

⁵² Toomas Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu. Esimestest katsetest kuni 1999. aastani* (Tallinn: Emakeele Selts, 1999), 50.

⁵³ Iversen, „Engaging with Biblical Texts in Religious Education“, 46.

⁵⁴ *Ibid.*, 55.

PIIBLIALASE ÕPPEKIRJANDUSE ANALÜÜSIMISE MUDEL

Järgnevalt on esitatud mudel piiblicalase õppekirjanduse analüüsimiseks usundiõpetuse perspektiivist, mis arvestab õppesisu valiku aluste ja õppesisu esitamise aspekti. Õppekirjanduse hindamise üldiseid karakteristikuid on mudelis täpsustatud ainepõhiste karakteristikute kaudu, mis arvestavad usundiõpetuse ja kitsamalt Piibliga seotud teemade käsitlemise eripärasid.

Õppesisu valiku aluste aspekt

1. Kuidas suhestub õppematerjal mittekonfessionaalse usundiõpetusega? Kuivõrd vastab õppematerjal usundiõpetuse ainekava eesmärkidele?
2. Millist kultuurikonteksti õppematerjal otsesõnu või vaikumisi eeldab? Kuivõrd on kasutatud võimalusi siduda piiblicalane materjal Eesti olustikuga?
3. Kuivõrd eeldab õppematerjal piiblicalaseid teadmisi ja piibililugude tundmist?
4. Millist laadi piibililood on valitud? Millises paradigmas on õppematerjalis Piiblit/piibililugusid tõlgendatud? Kuivõrd on viidatud erinevatele Piibli tõlgendamise võimalustele? Kuivõrd on õpilasele jäetud võimalus anda piibililugudele oma tõlgendus ja otsida enda jaoks tähendus?
5. Millise tekstina õppematerjal Piiblit vaatleb, kas kultuurilise või religioosse autoriteedina?

Õppesisu esitamise aspekt

1. Kas tekst on mõistetav?
2. Kuidas on õpik struktureeritud? Kas on lisatud ülesandeid ja küsimusi?
3. Milline on kujundus ja kuidas on esitatud illustratsioonid?
4. Kas piiblitekst ja selle tõlgendus on eristatavad? Kas Piibli tsitaadid ja viited on korrektsed?

EESTIKEELSEST PIIBLIALASEST ÕPPEKIRJANDUSEST

Järgnevalt on mudelis esitatud teemadest lähtudes analüüsitud valikut eestikeelsest piibliaalsest õppekirjandusest. Vaadeldud on vaid neid raamatuid, mida Haridus- ja Teadusministeerium on soovitanud kasutada üldhariduskoolis või mida teadaolevalt õppetöös kasutatakse.⁵⁵ Eraldi on käsitletud piibliteemasid usundiloo raamatuis ning piibliaalseid õpikuid.

Usundiloo raamatute sisuks on usundite tutvustamine ja sellest lähtuvalt käsitletakse ka Piiblit. Piibililugude lahtiseletamise tugipunktiks saab usuelu kontekst ja nii vaadeldakse, milline tähtsus on Piibilil juutide *resp.* kristlaste rituaalides.⁵⁶ Piiblit kasutatakse allikana juutluse ajaloo ja kristluse algusaja kohta, kuid Piiblile seejuures alati ei viidata. Piibli tutvustamisel ei lähtuta mitte ajaloolis-kriitilisest uurimisest, vaid judaistlikust *resp.* kristlikust pärimusest.⁵⁷ Piibli roll kultuuris jääb neis raamatuis enamasti esile toomata.⁵⁸

Kuigi päriselt ei pääseta mööda piibililugude tutvustamisest, on valdavalt piirdutud sisukokkuvõtetega. Erandiks on vaid Christine Schulz-Reissi raamat „Mida maailm usub?“⁵⁹, milles on rõhk judaismi ja kristluse jaoks olulistel lugudel. Ent näiteks John Bowkeri raamatus „Maailma usundid“ esitatakse piibililugusid detailirohkete vanade maalide kommentaaridena⁶⁰ ja nii sõltub see, kui terviklikult lugu lugejani jõuab, vastaval pildil kujutatust. Üksnes usundiloo raamatuid kasutades jäävad piiblihood võõraks ja see nõrgendab ka judaismi ja kristluse tundmist.

Usundiloo raamatud sisaldavad enamasti õpilase jaoks palju uusi mõis- teid ja nii on soovitatav sõnaseletuste olemasolu ja teksti hea liigendus.⁶¹

⁵⁵ Ulatuslikumat ülevaadet ja analüüsi vt Silja Härm, *Eestikeelne piibliaalne kirjandus religiooniõpetuse perspektiivist: ülevaade ja juhatusi kasutajatele*. Magistritöö (Tartu, 2010). Kättesaadav elektrooniliselt http://tartu.ester.ee/record=b2508983~S1*est

⁵⁶ Nii nt David Self, *Suurusundid* (Tallinn: Koolibri, 1998).

⁵⁷ Vt nt Lynn Underwood, *Maailma usundid* (Tallinn: Koolibri, 1999), 34–43.

⁵⁸ Vt nt Markus Hattstein, *Maailmareligioonid* (Tallinn: Koolibri, 2007), 56–78.

⁵⁹ Christine Schulz-Reiss, *Mida maailm usub? Viis suurt religiooni* (Tallinn: Koolibri, 2008), 61–85 ja 89–113.

⁶⁰ John Bowker, *Maailma usundid* (Tallinn: Varrak, 2004), 126–131 ja 150–161.

⁶¹ Nii on see raamatus Elizabeth Breuilly, Joanne O'Brien, Martin Palmer, *Maailma usundid. Ülevaade uskumustest, traditsioonidest ja pühadest* (Tallinn: Avita, 1999).

Illustratsioonidki on asjakohasemad, kui need on varustatud seletustega.

Piibliaalaste tõlkeõpikute hulgas eristuvad soome keelest tõlgitud konfessionaalsele usundiõpetusele vastavad õpikud põhikoolile (sari „Hea karjane“⁶²) ja gümnaasiumile⁶³. „Hea karjase“ sari eeldab selgelt kristlikku identiteeti ega ole seega Eesti üldhariduskoolides kasutamiseks sobilik. Gümnaasiumiõpik seevastu haakub Eesti usundiõpetuse ainekavaga. Viimatimainitu juures on probleemiks hoopis see, et eeldatakse piiblitugude tundmist ning viidatakse pidevalt Soome kultuurikeskkonnale. Õpik vaatleb Piiblit läbivalt kui religioosset autoriteeti, kuid ei jäta kõrvale ka tema kultuurilist mõju⁶⁴. Piibli kujunemist vaadeldakse ajaloolis-kriitilisest vaatekohast ja pikemalt arutletakse piiblitõlgendamise üle. Õpiku struktuur ja kujundus hõlbustavad selle kasutamist.

Mary Batchelori raamatu „Piiblit avades“ alguses on soovitus kasutada seda õppematerjalina üldhariduskoolis, kuid Piiblit tõlgendatakse siin kristlikust vaatenurgast lähtudes ja eeldatakse sama lugejalt.⁶⁵ Seega pole raamat kooskõlas ainekavadega, kuid tänu rikkalikule pildimaterjalile on mõeldav selle kasutamine näitena kristliku piiblitõlgendamise kohta.

Eesti keeles on ka kaks originaalõpikut: Toomas Jürgensteini „Piibliõpik“⁶⁶ ja Lauri Leesi „Usundilood“⁶⁷. Mõlemad õpikud arvestavad üldhariduskooli sekulaarse keskkonnaga ega eelda eelnevaid teadmisi religiooni valdkonnast.

Jürgenstein on Piiblit vaadelnud nii kultuurilise kui ka religioosse autoriteedina. Iseloomulik on ometi, et Piibli kui kultuurilise autoriteedi alust nähakse siiski usundis.

⁶² Ulla-Maija **Kankaanpää**, Riita **Nisonen**, Markku **Töllinen**, *Hea Karjane. I: Õpetaja raamat* (Tallinn: EELK Pühapäevakooliühendus, Logos, 1994); Ulla-Maija **Kankaanpää**, Riita **Nisonen**, Markku **Töllinen**, *Hea karjane. II: Õpetaja raamat* (Tallinn: EELK Pühapäevakooliühendus, 1995); Seppo **Alaja**, Aino **Palho**, Riita **Sarsa**, *Hea Karjane. III: Õpetaja raamat* (Tallinn: EELK Pühapäevakooliühendus, Logos, 1994); Seppo **Alaja**, Aino **Palho**, Riita **Sarsa**, *Hea Karjane. IV: Õpetaja raamat* (Tallinn: EELK Pühapäevakooliühendus, Logos, 1994); Seppo **Alaja**, Aino **Palho**, Riita **Sarsa**, *Hea Karjane. III-IV: Jutustused. Õpilase Vana Testament. Õpilase Uus Testament* (Tallinn: EELK Pühapäevakooliühendus, Logos, 1994).

⁶³ Juha **Pihkala**, Lauha **Peltola**, Maija-Leena **Virta-Kangas**, *Piibliõpik* (Keuruu, 1991).

⁶⁴ Iseloomulik on *ibid.*, 7.

⁶⁵ Mary **Batchelor**, *Piiblit avades* (Tallinn: Eesti Piibliselts, 1998).

⁶⁶ Toomas **Jürgenstein**, *Piibliõpik ja dogmaatika alused* (Tallinn: Koolibri, 1997).

⁶⁷ Lauri **Leesi**, *Usundilood* (Tallinn: Avita, 2006). Kuna üle poole raamatu mahust käsitleb Piiblit, siis sobib seda vaadelda koos piibliaineliste õpikutega.

Inimeste usulised elamused nõudsid väljundit. Need olid liiga võimsad, et jääda ainult ühe inimese sisse. Vastavalt inimese oskustele võisid need avalduda rahvalauludes või muusikalistes suurteostes, puust nikerdatud ristis või monumentaalses freskos, lastele ümberjutustatud piibliloos või mitmeosalises kirjandusteoses. Kõikides nimetatud loometöödes on inimeste mõjutajaks ja inspireerijaks olnud Piibel.⁶⁸

Leesi keskendub ainult Piiblile kui kultuurilisele autoriteedile. Ta näeb oma ülesandena üksnes piiblitutvustamist üldkultuuriliste teadmiste süvendamiseks ja kunstiteoste paremaks mõistmiseks. Lugude valimisel pole lähtunud nende usulisest tähtsusest judaismis *resp.* kristluses.

„Piibliõpikus“ on Piibli kujunemislugu tutvustatud ajaloolis-kriitilisest uurimistööst lähtudes ja läbivalt osutatud piiblitõlgenduste mitmekesisusele⁶⁹. „Usundilugudes“ ei ole viidatud erinevatele võimalustele ei Piibli kui terviku ega üksikute piiblitõlgenduste käsitlemisel, vaid on välja pakutud ainult üks lähenemine Piibli tekkeloole ja Piibliga seotud ajaloole. Valdav on ratsionaliseeriv ja psühhologiseeriv käsitlus piiblitõlgendustest⁷⁰, mis tuleb esile ka õppetundide lõpus olevates küsimustes, näiteks „Millise imeteo sooritas Jeesus Kaanas? Kas sa usud, et Jeesus võis sellise imeteo sooritada? Põhjenda oma arvamust“⁷¹. Imed on püütud ära seletada või neid pisendada, näiteks: „Kord oli sõber nii haige, et kõik pidasid teda surnuks. Siis tuli Jeesus ja Laatsarus sai terveks. Ilmsete liialdustega on evangelist Johannes seda episoodi kirjeldanud nii...“⁷²

Piibliaraamatute autorsuse käsitlemisel on segi pärimus ja teaduslikud seisukohad.⁷³

„Piibliõpiku“ autor ütleb, et püüab vältida jäikade tõdede esitamist⁷⁴ ja õpilastele on jäetud võimalus kujundada erinevate piiblitõlgenduste kohta oma arvamused. Seda on ergutatud küsimuste ja ülesannetega ning rühmatööde ja arutlusteemadega, näiteks „Mis sinu arutlustes elu mõtte üle

⁶⁸ Jürgenstein, *Piibliõpik ja dogmaatika alused*, 213.

⁶⁹ Vt nt *ibid.*, 37-64.

⁷⁰ Vt nt Peetruse kohta Leesi, *Usundilood*, 160.

⁷¹ *Ibid.*, 153.

⁷² *Ibid.*, 151.

⁷³ Vt nt Saalomoni kohta *ibid.*, 108 ja Jh ev kohta *ibid.*, 137.

⁷⁴ Jürgenstein, *Piibliõpik ja dogmaatika alused*, 7.

langeb kokku Koguja arvamusega, mis erineb?⁷⁵.

Kui Jürgensteini koostatud õpikus on selgelt eristatud piiblitekst ja selle tõlgendused, siis Leesi omas ei tehta vahet Piiblis kirjapandu, pärimuse ja autori enda arusaamadest tuleneva vahel. Nii seisab õpikus Egiptusest väljarändamise kohta: „Enne kokkulepitud kohta kogunemist tuli vastu ööd määrada ukse hinged talle verrega, et need ei kriuksuks“⁷⁶. Piiblis ent on veri märk ja pidi olema nähtav uksepiitadel.⁷⁷ Nii on õpikus autori omatehtud lugu Piiblis jutustatu asemel. Sellise piibililugude ümber tege-mise ja teoloogilise asjatundmatuse tõttu ei ole „Usundilood” sobiv üldhariduskoolis kasutamiseks.

Kui usundilooliste raamatute kõrvale on eelkõige vaja lisamaterjale piibililugudest, siis õpikutest sobib piibliaalse õppekirjanduse analüüsi-mise mudeli põhjal mõõndusteta kasutamiseks vaid Toomas Jürgensteini „Piibliõpik“.

KOKKUVÕTE

Usundiõpetuse õppekirjanduse hindamisel on keskseteks küsimusteks vastavus õppekava eesmärkidele ja sobivus kultuurikontekstiga. Just nendest seisukohtadest lähtudes tuleks kasutatavat õppematerjali analüüsida nii usundiõpetuses kui ka teistes õppeainetes religiooniga seotud teemasid käsitledes. Jätkuvalt on vaja ka uusi, soovitatavalt Eesti omanäolist religiooset konteksti arvestavaid õpikuid.

⁷⁵ *Ibid.*, 135.

⁷⁶ Leesi, *Usundilood*, 98.

⁷⁷ Vt 2Ms 12:7,12.